

מחיר השקיפות: הערך הכספי של העבודה שלא בשכר – מבט משווה

מירי אנדבלד, עמית קפלן*

תקציר. למרות החשיבות החברתית של עבודה שאינה בשכר המתבצעת במרחב הביתי, ערכה הכספי ותרומתה אינם נכללים בחישובים הרשמיים של הפעילות הכלכלית (התמ"ג). מטרת המחקר היא לאמוד את הערך הכספי של עבודה ביתית שקופה זו הנעשית שלא בשכר. בהתבסס על סקרי הוצאות משקי בית ועל מקורות מידע משלימים, נערכה סימולציה שבה הותאמו שעות העבודה השקופה וערכן לכל פרט ופרט, נשים וגברים, על פי מאפיינים חברתיים רלוונטיים. נמצא כי הערך הכספי של העבודה הביתית נע בין 4,000 שקלים ל-6,800 שקלים בחודש, וכי השעות המושקעות בעבודה זו גבוהות פי שניים בקירוב בקרב נשים בהשוואה לגברים. ערך העבודה גבוה עוד יותר בקרב קבוצות מוחלשות. נוסף על כך, אילו נכללו שעות אלו בחישובי התמ"ג הייתה מגיעה תרומתן לחמישית עד שליש מהתוצר, ותרומתן היחסית של נשים וקבוצות מוחלשות אחרות הייתה גבוהה מכפי גודלן באוכלוסייה. המחקר מראה כי העיוורון המגדרי של המדדים הקיימים מסתיר את ערכה של העבודה השקופה ואת תרומתן הכלכלית של נשים ושל קבוצות מודרות נוספות לחברה.

מילות מפתח: עבודה שקופה, ערך כספי של עבודה ללא שכר, מגדר, תמ"ג

* ד"ר מירי אנדבלד, מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי

ד"ר עמית קפלן, בית הספר לממשל וחברה, המכללה האקדמית תל אביב יפו

אנו מודות לצוות "שוות – קידום נשים בזירה הציבורית" במכון ון ליר בירושלים – חנה הרצוג, נעמי חזן, הדס בן אליהו ורונה ברייר גארב, ולכל החברות והחברים בקבוצת המחקר על עבודות שקופות, על החשיבה המשותפת ומעוררת ההשראה. עוד אנו מודות למוסד לביטוח לאומי על התמיכה בהכנת מחקר זה ועל פרסום נייר עבודה בנושא לטובת הדיון הציבורי החשוב. לבסוף, אנו מודות מקרב לב לסוקרות ולסוקרים של המאמר בכתב העת סוציולוגיה ישראלית על ההערות החשובות, ולעורכת הלשונית של כתב העת, לידר ארצי.

גַם אֲנִי רוֹצֵה לְהִתְחַמֵּן עִם עֲקֵרְת בֵּית
 לְהִטְשֵׁטשׁ לְתוֹךְ בֵּיתָה עִם אוֹרוֹת הָעָרֵב
 רִיחוֹת סֶלֶט וְחִבִּיתָה
 לְחִיוֹת בְּצֶל הַתְּרַחֲשׁוֹתָה –
 שֶׁתְּגַדֵּל אוֹתִי כְּמוֹ כֶּלֶב אוֹ חֲתוּל אֶקוּם
 אִישׁוֹ
 מְקַפֵּת בְּחֵשׁ חַיִּיהָ חוֹגֵי יְלָדִיהָ
 וְשֵׁלָא תִהְיֶה לִּי שׁוּם אַחֲרִייוֹת
 לְזִמּוּם.

אני משעול

הקדמה

עבודות הבית והטיפול המבוצעות במרחב הביתי מהוות את תשתית החיים החברתיים ששוק העבודה מבוסס עליה (פרייזר, 2018; 2018; Swidler, 2018). למרות זאת הן אינן זוכות להכרה או לתגמול, ולפיכך הן מוגדרות עבודות שקופות (Hatton, 2017). לאחרונה מתבססת ההבנה כי עבודות שקופות נעשות לא רק עבור קיום משק הבית, אלא הן חלק בלתי נפרד משוק העבודה עצמו (קפלן ואחרות, 2017; 2020; Hatton, 2017).¹ אך המהפכה המגדרית עדיין מתעכבת (Hochschild & Machung, 2012); למרות השינויים החברתיים מרחיקי הלכת שהתרחשו בעשורים האחרונים בשוק העבודה ובחיי משפחות בעולם הפוסט-תעשייתי, למרות התחזקות השיח על שוויון מגדרי (ברייר-גארב, 2020) ולמרות השינויים שהתרחשו עקב מגפת הקורונה, עבודות הבית והטיפול – בין שהן מתבצעות במשק הבית, במקום העבודה או בין המרחבים הללו – נותרו ממוגדרות. בביצוע עבודות הבית קיים אי-שוויון מגדרי עמוק המשתנה באיטיות עם הזמן, ובעבודת הטיפול קיים אי-שוויון שמצטמצם במידה מסוימת (קפלן ואחרות, 2020; שטייר, 2022; Mandel & Bianchi et al., 2012; Scheele, 2020; Sullivan et al., 2018; Birgier, 2016). לכן, אף שהיקף העבודה בשכר של נשים הפך דומה לזה של גברים (Mandel & Birgier, 2016), נשים בעיקר הן אלה שנוספה להן "משמרת שנייה" (Hochschild & Machung, 2012), המשמרת השקופה. במאה ה-21, בעידן של גלובליזציה ניאו-ליברלית ותמיכה מעטה של המדינה במשפחות (פרנקל, 2011), עבודות הבית והטיפול הן גורם מרכזי לאי-שוויון המגדרי.

על אף החשיבות החברתית המכרעת של עבודה שקופה והתרחבותו הניכרת של המחקר עליה, ערכה הכלכלי אינו נכלל במדידות הרשמיות של החברה ובחישובי המדדים המקרו-כלכליים כמו התמ"ג (GDP) (אנדבלד והלר, 2017; חסון, 2022; Macdonald, 2018). מטרתו של מחקר זה היא לאמוד מבחינה כספית ובאופן שיטתי את ערך העבודה ה"שקופה" במרחב הביתי – זו שנעשתה שלא בשכר בישראל 2018. המחקר בוחן ארבע שאלות. האחת היא מה ערכה הכספי של עבודה שקופה המבוצעת במשק הבית. חישוב הערך הכספי של עבודת

1 עבודה שקופה במקום העבודה כוללת פרקטיקות שאינן נכללות בהגדרה הרשמית של התפקיד (job), כגון ניקיון הסביבה הפיזית בארגון, ארגון פעילות חברתית ותמיכה רגשית. מחקרים מעידים על פער מגדרי בביצוע עבודה שקופה גם במקום העבודה (קפלן ואחרות, 2018; 2020; Williams et al.).

הבית נעשה באמצעות שתי השיטות הרווחות בספרות לאמידת הערך הכספי של עבודה שלא בשכר (אנדבלד והלר, 2017; חסון, 2022; UNECE, 2017; Miranda, 2011). השאלה השנייה היא מה התרומה היחסית של נשים וגברים למכלול העבודה הלא-מתוגמלת בחברה הישראלית, בהתבסס על אומדני הערך הכספי של העבודה השקופה, וכיצד הפער ביניהם בא לידי ביטוי בהצטלבויות בין מגדר ומיקומים חברתיים נוספים בישראל. השאלה השלישית היא מהו הפער המגדרי ה"אמיתי" בתגמול כספי על עבודה, ובכלל זה עבודה שקופה. ולבסוף, שאלת המחקר הרביעית, המתמקדת ברמת המקרו, היא מה תרומתה של עבודה שקופה לתמ"ג בישראל, וכיצד זו באה לידי בהצטלבויות בין מגדר ומיקומים חברתיים נוספים. באמצעות חשיפת תרומתה הכספית של עבודה שקופה (שבאופן לא-שוויוני נעשית על ידי נשים) לרמת העושר והרווחה בחברה הישראלית, המחקר מצייע קריאה מגדרית חדשה במושגים עבודה, תרומה, אי-שוויון מגדרי, ובהכרח – חברה.

עבודה שקופה תחת הקפיטליזם

הניתוח המרקסיסטי של עבודה תחת הקפיטליזם עסק בעיקר בעבודה בשכר ובניצול המובנה הנובע מכך (Swidler, 2018). עם זאת, מרקס עצמו טען כי קיימות צורות נוספות של ניצול קפיטליסטי של עובדים ועובדות מלבד הניצול הנובע מעבודה שכירה, ובהן עבודת שעתוק – עבודה שאינה בשכר הדרושה כדי לייצר כוח עבודה על ידי הבאת ילדים לעולם וגידולם, וכן על ידי יצירת כל הדרוש לעובד הבוגר (בדרך כלל הגבר): בגדים, אוכל, מחסה וטיפול. עם זאת, המרקסיזם האורתודוקסי נטה לשרטט קו ברור בין עבודת הייצור לעבודת השעתוק (productive and reproductive labour), בטענה כי האחרונה אמנם הכרחית לתפקוד ולניצול הקפיטליסטיים, אך במונחים כלכליים היא אינה מייצרת ערך עודף. כך, עבודה חיונית זו, שמי שמבצעות אותה הן בעיקר נשים, נותרה שקופה למושג העבודה והוגדרה גם במסורת המרקסיסטית כ"labour of love", "עקרות בית", ומכאן כטבעית, זמינה לכול וחופשית (Swidler, 2018). שעתוק חברתי (social reproduction), שלפי ננסי פרייזר (2018) הוא כרוך ביצירת חיים, בעיצוב סובייקטים אנושיים ובתמיכה בקיומם כיצורים ביולוגיים, חברתיים ותרבותיים, הודר מהכלכלה הקפיטליסטית הרשמית באמצעות הגדרתו כ"לא כלכלי".

הפמיניזם שהתפתח במערב תחת הקפיטליזם קרא תיגר על הבחנה זו כבר מראשיתו. כפי שהראתה ננסי פולברה (1996) במחקרה פורץ הדרך על עקרת הבית והחשבונאות הלאומית, כבר בשנת 1878 מחו נציגות האגודה האמריקנית לקידום נשים (AAW, The American Association for the Advancement of Women) בפני הקונגרס על ההנחה הרשמית במפקד האוכלוסין שהגדירה את "עקרות הבית" כ"עובדות לא יצרניות" מכיוון שאינן מקבלות שכר. באופן דומה, ב-1940 כתבה הפמיניסטית האמריקנית מרי אינמן כי עבודתה של אישה המבשלת עבור בן זוגה, פועל במפעל לייצור צמיגים, חיונית לפחות כמו ייצור הצמיגים עצמם, וכמו עבודת המלצרות והבישול הנעשית בבתי הקפה שבהם אוכלים אותם עובדים המייצרים את הצמיגים; ואולי היא חיונית אף יותר מאלה. אינמן טענה כי בעבודה החיונית הזאת שהן מבצעות, כל הנשים של כל עובדי המפעל לוקחות חלק בייצור הצמיגים, ולמעשה, עבודתן בלתי ניתנת להפרדה מעבודת בני זוגן (Swidler, 2018).

בתחילת שנות השבעים פמיניסטיות מרקסיסטיות והתנועה הבינלאומית לשכר עבור עבודת בית (WfH, Wages for Housework) טענו כי העבודה שנשים מבצעות במשק הבית היא אמנם לא בשכר, אך היא עבודה המייצרת סחורה (commodity producing work), ואולי את הסחורה החשובה מכול – כוח העבודה עצמו.

מְרִירוֹסָה דלה קוסטה, פמיניסטית אקטיביסטית איטלקייה שהיתה בין המייסדות של WfH, טענה כי כדי להבין את מרכזיותה של עבודת הבית של נשים חשוב למקמה בתהליך ההיסטורי שבו הקפיטליזם יצר את המשפחה המודרנית, ותפקיד עקרת הבית בתוכה, על ידי הרס יחסי המשפחה והקהילה שהתקיימו בעבר. בהקשר חברתי זה, כל הנשים, ללא קשר לשיוכן המעמדי, הן עקרות בית (Federici, 2019). גם כשהן עובדות בשכר הן ממשיות להיות עקרות בית. כך כותבות דלה קוסטה וסלמה ג'יימס: "אנו מניחות כי כל הנשים הן עקרות בית, ואפילו אלה שעובדות מחוץ לבית מוסיפות להיות עקרות בית. כלומר, ברמה העולמית, מה שמאפיין עבודת בית – לא רק מספר השעות וסוג העבודה, אלא איכות החיים ואיכותן של מערכות היחסים שהיא מכוננת – הוא שקובע את מקומה של אישה באשר היא, ואת המעמד שאליו היא משתייכת" (Dalla Costa & James, 1975, p. 23). בניגוד למרקסיזם האורתודוקסי, הן טענו כי לעבודתן זו יש לא רק ערך שימושי אלא גם ערך עודף. באורח פרדוקסלי, נשים שילדות, מגדלות, מחנכות ומטפחות את כוח העבודה הקיים והעתידי של הקפיטליזם מודרות על ידי מנגנון השכר שלו. מנגנון זה פועל כמנגנון ניצול, ועבודות חיוניות אלו נותרות חבויות מבחינה חברתית (Dalla Costa & James, 1975). לטענת דלה קוסטה וג'יימס, המרקסיסטים החמיצו את העבודה שהשכר הוא בדיק האופן שבו התארגן ניצולן של מי שאינן עובדות בשכר (ובהקשר העכשווי – של מי שעובדות גם שלא בשכר). ניצול זה אפקטיבי עוד יותר כי הוא מוסווה – עבודתן נתפסת כשירותים אישיים שנמצאים מחוץ להגדרת ההון.

בהמשך לכך, על בסיס ניתוח הקטגוריות המשתנות של מפקדי האוכלוסין בארצות הברית, באנגליה ובוויילס והשיח הכלכלי-פוליטי סביבם, הראתה פולברה (1996) כי אף שכלכלנים ממשיכי דרכו של אדם סמית נחלקו ביניהם לגבי משמעות המושג "יצרני", בסוף המאה ה-19 התמסדה הנחת היסוד המזהה יצרנות עם עבודה שתמורתה מקבלים שכר. מתוך כך, ייצור שלא במסגרת השוק – כמו עבודתה של עקרת הבית – הוגדר בעקיפין כ"לא יצרני". הדבר עמד בניגוד גמור למקובל בסוף המאה ה-18 ובתחילת המאה ה-19, שאז נחשבה עבודת הבית כתרומה יצרנית ובעלת ערך.

מפנה חשוב בביקורת הפמיניסטית על שקיפותה של העבודה היצרנית המתבצעת במשק הבית חל עם פרסום ספרה רב ההשפעה של הכלכלנית הפמיניסטית הניו-זילנדית מרילין ורינג (Waring, 1988) *If Women Counted*. בספר מוצגת אחת הביקורות החשובות בנוגע לאופן שבו מדידות לאומיות ובינלאומיות של יעילות וצמיחה כלכלית נשענות על הנחות פטריארכליות. במיוחד מבקרת ורינג בספרה את מערכת החשבונות הלאומית של האו"ם, (United Nations System of National Accounts) UNSNA, שאותה היא מכנה "פטריארכיה יישומית" (applied patriarchy). השווי של עבודת נשים – מנשיאת מים ועד טיפול בקשישים – אינו נכלל עד היום בספרי החשבונות הלאומיים ובמדדים הכלכליים המקובלים ביחס לרווח, שכר ופרודוקטיביות, כגון התמ"ג (חסון, 2022). בהשראתה של ורינג הוצעו שיטות סטטיסטיות חדשות ברמה הלאומית והבינלאומית לאומדן שעות

העבודה וערך השוק של עבודה ביתית, טיפול וצורות אחרות של עבודה ללא שכר הנועשית על ידי נשים, בנות ואימהות (Saunders & Dalziel, 2017; Swidler, 2018; Waring, 1988). עם זאת, למרות הביקורות של כלכלניות פמיניסטיות, גם כיום התמ"ג הוא מדד כלכלי עיקרי לאמידת החוסן הכלכלי והפרודוקטיביות של מדינות. לכן, למרות השפעתה הרבה של ורינג על ה־UNSDA, הביקורת שלה על מערכת זו עודנה רלוונטית גם כיום, והיא תישאר רלוונטית כל עוד המסגרת העיקרית לאמידת פרודוקטיביות מדירה עבודת בית שאינה בשכר (Saunders & Daziel, 2017).

אם כן, ההסבר לשקיפותן של עבודות הבית והטיפול נעוץ בהבחנה שהתמסדה בקפיטליזם בין פעילות המזוהה ומוגדרת חברתית ותרבותית כ"עבודה" ובין פעילות המוגדרת כ"לא עבודה", ובמאפיין המגדיר עבודה כפעילות תמורת תשלום. הבניית הגבול בין "עבודה" ל"לא עבודה" קשורה הדוקות להבניית התחום הפרטי והציבורי כנפרדים, ממוגדרים והיררכיים (ברקוביץ, 1996; הרצוג, 1995; פולברה, 1996). העידן העכשווי של גלובליזציה ניאוליברלית מחייב לחשוב מחדש על האופנים שבהם מתארגן הניצול (פרייזר, 2018; Swidler, 2018) ועל המגדור של תהליכים אלו (ברירי-גארב, 2020).

הצטלבויות בעבודה: מיקומים חברתיים והזמן המוקדש לעבודה שקופה במרחב הביתי

לשטוף כלים, לנקות את השירותים, לאסוף את המשחקים, להוציא את הנכדות מהגן, להביא אוכל להורים, לסדר את הבית בחצות אחרי השבת, לגשת לרופאה לקחת מרשמים, להקפיץ לילד לבית הספר משהו שהוא שכת, לעזור עם הילדים של אחותי כשהיא לא מרגישה טוב, לבשל כל יום, להכין אוכל חם לבעל כשחוזר מהעבודה, להכין אוכל לילדים הגדולים והמשפחות שלהם, לטפל בכספים של ההורים המבוגרים, להוריד את הזבל, לשחק כדורגל עם הילד, להיות בבית עם ילד חולה, לדבר עם הגננת, מקלחת.

אלו הן רק חלק מהפעולות שנשים וגברים ממגוון מיקומים חברתיים בישראל של ימינו תיארו בראיונות הקבוצתיים במסגרת מחקר בנושא עבודות שקופות (קפלן ואחרות, 2020). בבואנו לאמוד את הערך הכספי של העבודה הביתית השקופה הזאת, חשוב לבחון כיצד הזמן המוקדש לביצועה קשור הן למגדר, הן להצטלבויות בין מגדר ובין השתייכות לקבוצות מוחלטות חברתית בהקשר החברתי הישראלי העכשווי.

ראשית, מחקרים הבוחנים את ההיבטים השונים של עבודה שקופה במרחב הביתי מעידים כי היא בראש ובראשונה ממוגדרת (Lewin-Epstein et al., 2012; Bianchi et al., 2006; Scheele, 2020). בספרות העוסקת בהיקף העבודה השקופה במרחב הביתי התמסדה ההבחנה בין עבודות בית לעבודות טיפול (Geist & Ruppner, 2012; Bianchi et al., 2018). באשר לעבודות הבית, מחקרים מראים כי אף שב־50 השנים האחרונות נשים בארצות פוסט־מתועשות רבות צמצמו את מספר השעות שהן מקדישות לעבודות בית וגברים הגדילו אותו במידה צנועה, עדיין נשמר אי־השוויון המגדרי (Bianchi et al., 2012);

Sullivan et al., 2018). למשל, נמצא כי בשנים 1965-2010 הצטמצם בארצות הברית אי-השוויון המגדרי בזמן המוקדש לביצוע עבודות הבית, גם בשל הגידול במשך הזמן שגברים הקדישו לעבודות משק הבית, אך גם ובמיוחד בשל הפחתת משך הזמן שנשים מקדישות לעבודות אלו (Bianchi et al., 2012). באשר לעבודות הטיפול, מחקרים מצאו כי בעשורים האחרונים נשים וגברים כאחד הקדישו יותר זמן לטיפול במרחב הביתי, וכי אי-השוויון המגדרי אמנם הצטמצם עם השנים, אך גם כאן נותרו עדיין פערים מגדריים (Bianchi et al., 2012; Scheele, 2020; Sullivan et al., 2018).

אי-השוויון המגדרי בעבודות השקופות בכלל ובעבודת הטיפול הביתית בפרט חשוב במיוחד בהקשר העכשווי של החברה הישראלית, המאופיינת גם כיום במשפחתיות, פרו-נטליות ושיעור ילודה שהוא הגבוה ביותר בעולם המתועש (ברקוביץ, 1999; פוגל-ביז'אווי, 2020; Hashiloni-Dolev, 2018; OECD, 2020b). בד בבד, שיעורי ההשתתפות של נשים בשוק העבודה בישראל גבוהים יחסית, שיעורי התעסוקה במשרה מלאה גבוהים ביחס למדינות החברות ב-OECD (OECD, 2020a), ומתחזק השיח על שוויון מגדרי (בריי-גארב, 2020). העומס והתובענות של עבודת הטיפול מתחזקים בהקשר הניאו-ליברלי של נסיגת מדינת הרווחה, השירותים החברתיים מצטמצמים, והתמיכה המדינתית במשפחות מועטה (פרנקל, 2011). לצד זאת ניכרת דרישה חברתית למעורבות אינטנסיבית הן בשוק העבודה, כמקובל לפי תפיסת ה"עובד האידיאלי" (Williams, 2000), הן במרחב הביתי, כמקובל לפי תפיסת ה"אימהות האינטנסיבית". לפי עינת לביא (Lavee, 2016), השיח הניאו-ליברלי מחלחל אל שיח האימהות האינטנסיבית ושני אלה מכוננים את ה"אם הניאו-ליברלית" – מודל שבו אימהות טובה מוגדרת לא רק על פי הדרישות הכלליות של טיפול ומסירות אימהית, כי אם גם על פי אחריותה האישית של האם להשתלבות העתידית של ילדיה בחברה.

ואכן, למרות השיפור המסוים שהתחולל במעמדן של נשים בשוק העבודה הישראלי מאז שנות השבעים (אך לא בפער המגדרי בשכר בשני העשורים האחרונים; ראו צמרת ואחרות, 2020), לא חל שינוי משמעותי בחלוקת העבודה במרחב הביתי ובתפיסות מגדריות הנוגעות לתעסוקת אימהות ולאחריותן של נשים לטיפול בילדים (Mandel & Birgier, 2016). במחקר נמצא כי בין 1994 ל-2012 נשים הן שביצעו את רוב עבודות הבית הרוטיוניות כגון כביסה, ניקיון ובישול, מבלי שחל בכך שינוי של ממש לאורך זמן. נוסף על כך, נמצא כי אף שנשים שעובדות בשכר מקדישות לעבודות הבית פחות שעות בהשוואה לנשים שאינן עובדות בשכר, הן עדיין מקדישות לעבודות הבית מספר שעות כפול כמעט בהשוואה לבני זוגן (Mandel & Birgier, 2016). פערים מגדריים עמוקים נמצאו גם במחקר שהביא בחשבון מאפיינים כמו השכלה, אתניות, לאומיות, גיל הילדים והיקף המשרה, עמדת ניהול וותק (קפלן ואחרות, 2020). מחקר שבחן הבדלים בעמדות מגדריות בין בני ובנות דור ה-Y לבני ובנות דור ה-X בעת שהיו כולם בני 18-29 מצא כי בניגוד למילניאלז בחלק מהמדינות האחרות, המילניאלז בישראל אינם מביעים עמדות מגדריות שוויוניות יותר מקודמיהם (Lavie et al., 2021). כל אלה מעידים כי המהפכה המגדרית בישראל, כמו בארצות הברית, נעצרה בפתח הבית (Mandel & Birgier, 2016).

מעבר לפערים המגדריים, מחקרים מראים כי אי-השוויון המגדרי בעבודות שקופות במרחב הביתי מצטלב עם סוגים אחרים של אי-שוויון, למשל אי-שוויון אתנו-לאומי

ומעמדי (Kaplan-Daniels, 1987). מירי אנדבלד ואורן הלר (2017) מצאו כי התרומה הגדולה ביותר של עבודה ביתית שקופה (בעיקר עבודת ניקיון וטיפול) בקרב עקרות הבית נזקפת לזכותן של נשים מקבוצות מוחלשות. באופן דומה, נמצא יחס ישר בין רמת ההשכלה של נשים ואימהות ובין השוויון המגדרי בחלוקת עבודות הבית והטיפול (קפלן ואחרות, 2006; 2020; Lewin-Epstein et al., 2006). למשל, במחקר שבחן עובדים ועובדות בשכר בישראל נמצא כי נשים ללא השכלה אקדמית מבצעות עוד ארבע שעות של עבודות בית בשבוע, בהשוואה לנשים עם השכלה אקדמית. עם זאת, לא נמצאו הבדלים בין הקבוצות במספר השעות השבועיות של עבודת טיפול (קפלן ואחרות, 2020). ההיבט האתנו-לאומי בישראל קשור גם הוא לאי-השוויון החברתי בהקשר של עבודות הבית (Lavee & Katz, 2002). הדס מנדל ודבורה בירגיר (Mandel & Birgier, 2016) טוענות כי שיעורי השתתפותן של נשים ערביות בשוק העבודה אמנם גדלו בעשורים האחרונים, אבל הם עדיין נמוכים יחסית, במיוחד בקרב אימהות ונשים ללא השכלה אקדמית. אף שאי-שוויון מגדרי בעבודות הבית והטיפול נמצא בכל הקבוצות החברתיות, הוא עמוק יותר בקרב ערביות בהשוואה ליהודיות (קפלן ואחרות, 2020; Kaplan et al., 2020).

עלות ההזדמנות (שהיא עלות החלופה שעליה אנו מוותרות) של נשים מקבוצות מוחלשות נמוכה יותר, בשל השכלה נמוכה יותר ובשל חסמים מבניים ואידיאולוגיים המקשים על השתלבותן בשוק העבודה של ימינו (כרכבי-סבאח, 2017; שטייר והרצברג, 2013). יתר על כן, כפי שטוענת ברברה הובסון (Hobson, 1990), עמדה מוחלשת בשוק העבודה קשורה לעמדה מוחלשת במרחב הביתי: ככל שהשכר גבוה יותר, כך גדלה היכולת "להשמיע קול" במרחב הביתי ולהשפיע על קבלת ההחלטות ועל חלוקת העבודה. כך, אף שנשים מקבוצות מוחלשות תורמות יותר במסגרת הביתית בהשוואה לנשים מקבוצות דומיננטיות ובהשוואה לגברים מקבוצות מוחלשות, ההכרה החברתית בתרומתן נמוכה. הסבר נוסף לכך שנשים מקבוצות מוחלשות מבצעות יותר עבודה שקופה במרחב הביתי הוא שמשקי בית שהכנסותיהם גבוהות יכולים להפחית את עומס עבודות הבית והטיפול באופנים שנגישים פחות למשקי בית שהכנסותיהם נמוכות, כמו שימוש במיקור חוץ (Heising, 2011). זהו ההסבר לקשר בין אי-שוויון מגדרי בחברה לאי-שוויון כלכלי, כפי שנמצא במחקר השוואתי שבחן את הנעשה ב-33 מדינות: ככל שגדלה הכנסת משק הבית כך פוחת משך הזמן המוקדש לעבודות הבית. נשים בעשירון ההכנסות התחתון משקיעות בעבודות הבית כמעט שמונה שעות יותר בהשוואה לנשים בעשירון ההכנסות העליון (Heising, 2011). בישראל הדבר נוגע גם לקשר בין מוחלשות כלכלית-חברתית ובין גודל משק הבית, שמעלה את משך העבודה השקופה בבית.

ערכה הכספי של עבודה שקופה: שיטות מדידה ומחקרים קודמים

בעת מדידת ערכה הכספי של עבודה שקופה שנעשית במשק הבית, אפשר למדוד את התשומות – ערך הזמן המושקע בעבודה זו (input) – או את התפוקות, דהיינו ערך השוק של תוצרי העבודה הזאת (output). גישת התשומות היא הישימה יותר (UNECE, 2017). הספרות מציעה שתי גישות עיקריות לחישוב הערך הכספי של הזמן (כלומר התשומות) שמקדישים בני ובנות משק הבית לייצור הביתי (חסון, 2022). האחת היא גישת עלות ההזדמנויות (the

(opportunity-cost approach), שבה השכר לשעת עבודת בית וטיפול מחושב על פי השכר שהיו העובדים והעובדות שלא בשכר משתכרים אילו היו עובדים בזמן זה בשוק העבודה (UNECE, 2017). ההנחה המרכזית בגישה זו היא כי מי שמקדישה את זמנה לעבודות בית וטיפול במרחב הביתי ויתרה בשל כך על שכר שהייתה יכולה להרוויח בשוק העבודה (Miranda, 2011). בשל פערי השכר לרעת הנשים, עלות זו באופן כללי גבוהה יותר אצל גברים. הגישה השנייה, גישת העלות החליפית (the replacement-cost approach), מחשבת כמה היה עולה מיקור חוץ של עבודות הבית והטיפול. גישה זו נחלקת למעשה לשתי שיטות חישוב: באחת מתבססים על שכר של מומחית לכל תחום של עבודה במרחב הביתי (למשל שכר מטפלות, שכר של מנקה וכדומה), ובשנייה מתבססים על שכר כללי (Miranda, 2011). מחקרים קודמים בעולם הראו כי עבודות שקופות במרחב הביתי נושאות משמעות כספית עצומה למשק במונחים של תרומה לתמ"ג. נְרִלָה מירנדה (Miranda, 2011), למשל, בחנה את הערך של עבודה המוקדשת לייצור שירותים במשק הביתי, והשוותה בין חישוב הערך הכספי של עבודה זו במדינות ה-OECD לפי גישת עלות ההזדמנויות ובין חישוב הערך הכספי לפי גישת העלות החליפית. על פי גישת העלות החליפית, ערכה הכספי של עבודה זו נע בין 20% מהתמ"ג בקנדה ל-53% מהתמ"ג בפורטוגל. השיעורים גבוהים אף יותר כאשר משתמשים בגישת עלות ההזדמנויות, והם נעים בין 40% בהונגריה לכמעט 80% באנגליה. ממוצע של שתי המדידות מעלה כי בין שליש למחצית הפעילות הכלכלית אינה מחושבת כאשר משתמשים במדדים הכלכליים המסורתיים כמו התמ"ג. ממצאים דומים לגבי חשיבותה הכספית של עבודת הבית עלו במחקרים נוספים (UNECE, 2017). על פי המחקר של אנדבלד והלר (2017), שהתמקד רק בתרומה לתמ"ג של עבודת עקרות הבית בישראל – קבוצת אוכלוסייה שיש בה אמנם שיעור גבוה של עבודה שקופה, אך שיעורה מתוך האוכלוסייה הכללית קטן – תרומה זו לכדה מגיעה ל-2.2-4.8 אחוזים מן התמ"ג. בהמשך למחקר זה, מכיוון שברוב משקי הבית בישראל יש שני מפרנסים (שטייר, 2010), המחקר הנוכחי בוחן את התרומה הכספית של עבודה שקופה במרחב הביתי לא רק בקרב עקרות בית אלא בקרב כלל האוכלוסייה, בהסתמך על הנתונים העדכניים ביותר כאשר למספר השעות שנשים וגברים מקדישים לעבודה זו.

שיטה

מקורות הנתונים

אמידת הערך הכספי של העבודה השקופה המבוצעת במרחב הביתי התבססה על שני מקורות נתונים. האחד הוא סקר הוצאות משק הבית 2018 של הלמ"ס, הכולל מידע על תעסוקה, שכר ומאפיינים סוציו-אקונומיים של משקי הבית ושל הפרטים המרכיבים אותם בהתבסס על מדגם מייצג של כ-9,000 משקי בית בישראל. השני הוא סקר עבודות שקופות בישראל, שנערך ב-2018 על ידי מכון ב. י. כהן באוניברסיטת תל אביב בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית העובדת בשכר בגיל 25-65, ואשר מנה 964 נחקרים ונחקרות.

המשתנה התלוי: הערך הכספי של עבודה שקופה במרחב הביתי

לצורך אומדן הערך הכספי של העבודה השקופה בישראל נדרשים אומדנים של מספר שעות העבודה השקופה במשק הבית בפילוח מגדרי, ורצוי גם בפילוחים רלוונטיים נוספים כגון מספר הילדים, קיומם של ילדים קטנים (עד גיל 4) במשק הבית ומצב משפחתי, שבמחקרים קודמים נמצא כי הם מסבירים הבדלים בהיקף העבודה השקופה במשק הבית (Bianchi et al., 2012; Lewin-Epstein et al., 2006).

כדי לאמוד את השכר שנשים וגברים היו אמורים לקבל על שעות עבודות הבית והטיפול, ערכנו את החישובים הבאים. האומדן לגבי נשים שאינן עובדות בשכר מתבסס על האומדנים שנערכו בעבודתם של אנדבלד והלר (2017). לגבי האוכלוסייה העובדת בשכר השתמשנו בסקר ייעודי בנושא עבודה שקופה בקרב מועסקים ומועסקות בישראל, שבדק את הקצאת הזמן לעבודה שקופה הן במסגרת העבודה בשכר הן מחוץ לה. כדי לאמוד את מספר השעות השבועיות המוקדשות לעבודת הטיפול השתמשנו בשאלה הפתוחה הבאה, שנכללה בסקר זה: "בממוצע, כמה שעות בשבוע, כולל סוף שבוע, את/ה מקדיש/ה לטיפול בבני משפחה, כמו למשל ילדים, הורים מבוגרים, או בני משפחה אחרים?". כדי לאמוד את מספר השעות השבועיות המוקדשות לעבודות הבית השתמשנו בשאלה הבאה מתוך הסקר: "בממוצע, כמה שעות בשבוע, כולל סוף שבוע, את/ה מקדיש/ה לביצוע עבודות הבית, כמו ניקיון, כביסה, סידור הבית, בישול, תיקונים בבית? (לא כולל טיפול בילדים/ות)". על בסיס שתי השאלות האלה חושבו שעות העבודה הממוצעות לנשים ולגברים לפי מצב משפחתי (נשואים או לא) ולפי מספר ילדים וקיומם של ילדים קטנים במשק הבית. מאחר שהעבודה של אנדבלד והלר (2017) בחנה נשים עקרות בית בלבד, היה צורך לאמוד גם את מספר שעות העבודה השקופה של גברים שאינם עובדים בשכר. לצורך כך הוחלה הפרופורציה בין נשים עובדות לגברים עובדים, שהתקבלה מהסקר הייעודי, על האוכלוסייה שאינה עובדת בשכר.

טבלה 1 מציגה אומדנים של מספר שעות עבודה שקופה בבית על פי מגדר, מצב תעסוקתי ומצב משפחתי. הטבלה מראה כי נשים משקיעות בממוצע 5.3 שעות ביום בעבודה שקופה במשק ביתן כשהן אינן נשואות ואינן עובדות בשכר; כאשר הן עובדות בשכר, ההיקף יורד ל-3 שעות ביום. אצל הגברים הלא נשואים מספר השעות קטן מזה של הנשים, ומגיע ל-3.5 שעות במקרה שאינם עובדים בשכר ולשעתיים במקרה שהם עובדים בשכר. הפערים בין נשים לגברים מתרחבים אף יותר כאשר מדובר בזוגות נשואים, ומספר השעות גדל פי 1.5 בקירוב כאשר יש במשק הבית ילדים מעל גיל ארבע, ופי שניים בקירוב כאשר יש בו ילדים שגילם נמוך מארבע שנים.

טבלה 1. מספר שעות עבודה שקופה ביום לפי מגדר, מצב תעסוקתי ומצב משפחתי

פער מגדרי בשעות	עובדים/ות בשכר		פער מגדרי בשעות	לא עובדים/ות בשכר		
	גברים	נשים		גברים	נשים	
						ללא ילדים
1.0	2.0	3.0	1.8	3.5	5.3	לא נשוי/אה
2.0	1.5	3.5	3.5	2.6	6.1	נשוי/אה
						עם ילדים
						קטנים עד גיל 4
2.0	5.6	7.6	2.6	7.2	9.8	לא נשוי/אה
3.2	4.4	7.6	4.1	5.7	9.8	נשוי/אה
						עם ילדים מעל גיל 4
1.7	2.9	4.6	2.6	4.5	7.1	לא נשוי/אה
2.0	2.9	4.9	3.0	4.5	7.5	נשוי/אה

מקור הנתונים: אנדבלד והלר, 2017; סקר עבודות שקופות בישראל, שנערך ב־2018 על ידי מכון ב.י. כהן (לפירוט ראו קפלן ואחרות, 2020).

לאחר שחושבו נתוני עזר אלו, נעשתה סימולציה על בסיס סקר הוצאות משק הבית 2018 של הלמ"ס, הכולל מידע על תעסוקה, שכר ומאפיינים סוציו-אקונומיים של משקי הבית והפרטים המרכיבים אותם בהתבסס על מדגם מייצג של כ־9,000 משקי בית בישראל. במסגרת הסימולציה הוספו שעות העבודה שלא בשכר לכל האוכלוסייה הבוגרת, על פי מצבה התעסוקתי והמשפחתי ולפי האומדנים המוצגים בטבלה 1. כך למשל, לאישה נשואה ללא ילדים העובדת בשכר נוספו 3.5 שעות יומיות של עבודה שלא בשכר; לאישה במצב דומה עם ילדים מתחת לגיל ארבע נוספו 7.6 שעות יומיות של עבודה שלא בשכר, וכן הלאה.

לאחר שהוקצו מספר שעות העבודה השקופה לכל גבר ואישה כמתואר בפסקה הקודמת, חושב הערך הכספי של עבודה זו לפי שתי שיטות רווחות בספרות בתחום (Miranada, 2011; UNECE, 2017). בשיטה הראשונה, שיטת השכר הכללי, ביצענו זקיפת שכר מינימום (30 שקלים לשעה) לכל שעה של עבודה שקופה בבית, מתוך הכרה בכך ששכר המינימום בישראל הוא השכר השכיח בקבוצות רבות בחברה הישראלית, למשל בקרב עובדות ועובדי ניקיון במשרדים ובארגונים. בשיטה השנייה, המתבססת על שכר מומחים ומומחיות, ביצענו זקיפת שכר לפי שכר עבודתן של עוזרות בית ומטפלות במשק בית פרטי (50 שקלים לשעה). מאחר שהשכר הממוצע לשעה במשק ב־2018 עמד גם כן על כ־50 שקלים, שיטה זו תואמת באופן מעשי גם את גישת עלות ההזדמנויות, שפירושה קביעת רמת השכר לפי זו שהאישה הייתה משתכרת אלמלא עבדה בעבודה ללא שכר. בדרך זו התקבלו רף תחתון ועליון לערך הכספי של העבודה שלא בשכר, ואנו מניחות כי הוא נמצא באמצע הטווח הזה.

זקיפת ערך השכר לשעה ברמת הפרט בסקר מאפשרת לחשב אגרגציות של ערך זה על פי מגוון מיקומים חברתיים: מגדר, אתניות והגירה, דתיות, ומעמד סוציו-אקונומי. כך אפשר לקבל מושג על התרומה של כל אחת מהקבוצות בחברה למכלול העבודה הלא מתוגמלת.

משתנים בלתי תלויים

במחקר התייחסנו למיקומים החברתיים העיקריים הקשורים לאי-שוויון בשכר בכלל ולעבודות שקופות בחברה הישראלית בפרט. מבחינת לאום, הנתונים בסקר ההוצאות מבחינים בין ערבים (מוסלמים, נוצרים, בדואים) ובין יהודים ו"אחרים" (עולים מברית המועצות לשעבר שאינם יהודים). בהמשך לכך הבחנו בין ישראלים וישראליות יהודים ובין ערבים וערביות פלסטינים אזרחי מדינת ישראל.² המצב הכלכלי נמדד על בסיס הגישה הרשמית בישראל, שלפיה החיים בעוני הם מי שחיים במשק בית שבו ההכנסה הפנויה לנפש תקנית נופלת ממצצית חציון ההכנסה. כללנו במחקר גם משתנה חרדיות, שנמדד לפי הגדרה עצמית (הפוקד שואל את ראש או ראשת המשפחה אם הם מגדירים את עצמם חרדים). נוסף על כך נכללו המצב המשפחתי (נשוי/נשואה או לא) ומספר הילדים עד גיל ארבע, כפי שדיווחו הנשאלים והנשאלות.

ממצאים

עבודה שקופה במרחב הביתי וערכה הכספי ברמת המיקרו

טבלה 2 מציגה את מספר השעות הממוצע המוקדש ביום לעבודה שלא בשכר במרחב הביתי ואת הערך הכספי שלה לפי מיקומים חברתיים שונים, בהתאם לשני המדדים לחישוב הערך של עבודה זו: ערך העבודה לפי שכר מינימום, וערך העבודה לפי השכר של נותנות ונותני שירותים לעזרה במשק הבית ולטיפול בילדים. ות.

נתחיל בהיקף הזמן המוקדש לעבודה השקופה במרחב הביתי. הממצאים המוצגים בטבלה 2 מראים כי בכלל המדגם, ללא הבחנות חברתיות ומגדריות, מוקדשות 4.24 שעות ביום לעבודה שלא בשכר. בקרב מי שאינם עובדים ועובדות בשכר, לרבות קבוצות המתאפיינות בהשתתפות מועטה בשוק העבודה, מספר שעות העבודה היומיות במרחב הביתי גדול יותר. מספר שעות העבודה שאינה בשכר במשפחות שבהן יש ילדים. ות קטנים (עד גיל ארבע) גדול בכ- 50% מהממוצע הכללי, ומגיע לכמעט 7 שעות ביום. הממצאים מראים עוד שהשקעת העבודה שלא בשכר במשקי בית החיים בעוני גדולה בכשליש מזו שבמשקי בית שאינם מוגדרים כאלה. כלומר, ללא קשר למגדר, הממצאים מעידים כי היקף העבודה שאינה בשכר המתבצעת במרחב הביתי הוא הגדול ביותר כאשר יש ילדים. ות צעירים מאוד במשק הבית, וכן בקרב קבוצות מוחלשות מבחינה חברתית, הן מבחינה מעמדית (משפחות החיות בעוני), הן מבחינה אתנו-לאומית (משפחות ערביות פלסטיניות) והן במשפחות חרדיות.

2 בקבוצה זו נכללים ונכללות ערבים וערביות אזרחי מדינת ישראל המתגוררים בתחומי הקו הירוק. במאמר יעשה שימוש חלופי בשני המושגים: ערבים. ות ופלסטינים. ות.

בנוגע לערך הכספי של העבודות השקופות במשק הבית, חישוב השכר הנגזר משעות אלו מעלה כי ערך השכר של העבודה השקופה (שאנו מניחות שנעשית גם בסופי שבוע) מגיע לכ־4,000 שקלים בחודש בממוצע לכלל האוכלוסייה לפי ערך השעה הנמוך (חישוב ערך שעה לפי שכר מינימום), ולכ־6,800 שקלים בחודש כאשר החישוב מתבסס על ערך השעה המקובל של נותנות ונותני שירותים לעזרה במשק הבית ולטיפול בילדים. שכר המינימום החודשי במשק, כ־5,300 שקלים, נמצא בתווך בין שני הסכומים.

טבלה 2. אומדנים של מספר שעות וערך כספי של שעות עבודה שלא בשכר (רף תחתון ועליון), לפי מיקומים חברתיים³

ערך עבודה לפי שכר עבודה של נותנות ונותני שירותים (רף עליון)		ערך עבודה לפי שכר מינימום (רף תחתון)		מספר שעות עבודה	
סך ערך שנתי (במיליארדי שקלים)	ממוצע לחודש (בשקלים)	סך ערך שנתי (במיליארדי שקלים)	ממוצע לחודש (בשקלים)	ממוצע ביום	
468.2	6,782.37	280.9	4,069.42	4.24	כלל המדגם
165.7	9,000.06	99.5	5,400.04	5.63	לא עובדת/ת בשכר
302.4	5,975.33	181.4	3,585.2	3.73	עובדת/ת בשכר
305.3	5,731.33	183.1	3,438.8	3.58	אין ילדים/ אין ילדים מעל גיל 4
163.0	10,332.64	97.8	6,199.59	6.46	יש ילדים עד 4
367.0	6,516.9	220.2	3,910.14	4.07	יהודים/ות ערבים/ות פלסטינים/ות
101.3	7,956.91	60.8	4,774.15	4.97	חרדים/ות
40.2	8,339.96	24.1	5,003.98	5.21	משק בית לא עני
369.1	6,428.89	221.4	3,857.33	4.02	משק בית עני
99.1	8,527.95	59.5	5,116.77	5.33	

טבלה 3 (מספר שעות העבודה) ותרשימים 1.1-א.1 ד. (ערך כספי חודשי ושנתי) מציגים נתונים אלו בהשוואה מגדרית. ראשית, כפי שאפשר לראות בטבלה 3, בממוצע של כלל המדגם, מספר שעות העבודה היומיות שלא בשכר אצל נשים גבוה בכ־85% מזה של הגברים: נשים משקיעות בממוצע 5.45 שעות ביום, לעומת 2.95 שעות ביום שמשקיעים גברים. פער יחסי זה משתנה אך במעט גם כאשר מספר שעות העבודה היומיות של עבודה שקופה עולה על 8, במקרה של נשים המטפלות בילדים. ות עד גיל ארבע במשק הבית (לעומת 4.6 שעות של גברים במשק בית כזה). באשר למשקי בית החיים בעוני, הממצאים מראים כי הנשים במשקי בית כאלה משקיעות 6.6 שעות עבודה שלא בשכר ביום (בהשוואה ל־3.7 שעות בקרב גברים), בהשוואה לכ־5 שעות עבודה ביום בקרב נשים במשקי בית שאינם חיים

3 כלל הלוחות בפרק זה נסמכים על עיבודי המחברות לסקר הוצאות משק הבית לשנת 2018 של הלמ"ס.

בעוני. בדומה לכך, נשים ערביות מקדישות יותר שעות ביום בממוצע לעבודות שקופות במרחב הביתי בהשוואה לנשים יהודיות, וכך גם נשים חרדיות (6.6, 5.2, 6.5, בהתאמה). הפער המגדרי הממוצע בין מספר שעות העבודה השקופה של נשים ושל גברים ליממה עומד על כ-2.5 שעות, והוא דומה מאוד לפער שנמצא ב-OECD במחקר שבדק 26 מדינות, שהראה כי בממוצע הפער הזה מגיע לכ-2.5 שעות ביממה (Miranda, 2011). עם זאת, באותו מחקר בינלאומי נמצאה שונות גבוהה בין מדינות בהיבט זה. כך למשל בהודו, במקסיקו ובטורקיה, ואף בחלק ממדינות מרכז אירופה (איטליה וספרד), נמצא פער מגדרי גבוה הרבה יותר מאשר במדינות צפון אירופה.

טבלה 3. מספר שעות עבודה יומיות שלא בשכר, לפי מגדר ומיקומים חברתיים

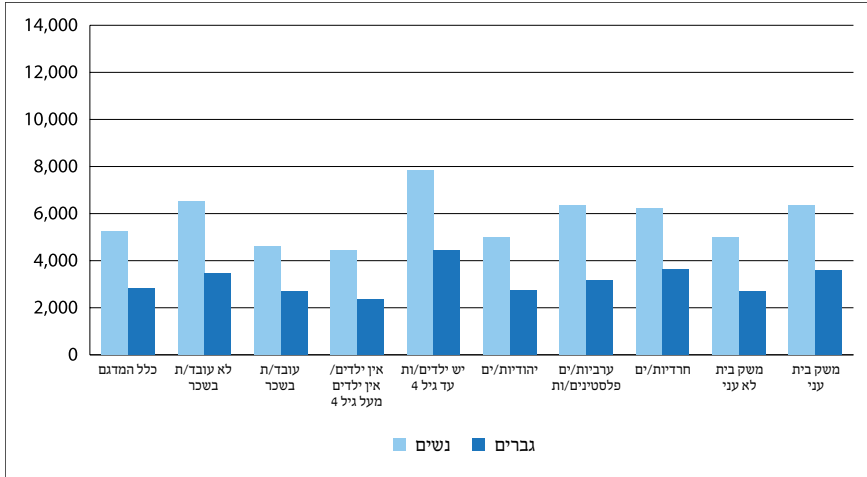
מספר שעות עבודה ללא שכר ביום		
נשים	גברים	
5.45	2.95	כלל המדגם
6.78	3.61	לא עובדת/ת בשכר
4.80	2.79	עובדת/ת בשכר
4.64	2.46	אין ילדים/אין ילדים מעל גיל 4
8.18	4.63	יש ילדים/ות עד 4
5.19	2.87	יהודיות/ים
6.63	3.32	ערביות/ים פלסטינים/ות
6.50	3.79	חרדיות/ים
5.19	2.81	משק בית לא עני
6.63	3.73	משק בית עני

שנית, השוואה מגדרית ביחס לערך הכספי של העבודה השקופה מראה כי לפי אומדן של שכר מינימום (הרף התחתון לערך העבודה השקופה; תרשים 1.א), ערך העבודה הביתית השקופה בקרב נשים מגיע ל-5,200 שקלים בחודש, ולפי אומדן של עבודה דומה (הרף העליון; תרשים 1.ב) הערך מגיע לכ-8,700 שקלים בחודש. במקרה של אימהות לילדים. ות צעירים, ערך העבודה השקופה כממוצע של הערך התחתון והערך העליון מגיע לשכר הממוצע במשק (כ-10,000 שקלים). הערך הכספי של עבודה שקופה במרחב הביתי שמבצעות נשים ערביות נע בין 6,400 ל-10,600 שקלים בחודש, כפול משכר המינימום. בקרב נשים חרדיות, שבממוצע עובדות יותר בשכר בהשוואה לבני הזוג שלהן (חסידה, 2022), השכר נע בין 6,200 ל-10,400 שקלים בחודש, ובקרב נשים במשפחות החיות בעוני - בין 6,400 שקלים ל-10,600 שקלים בחודש. חשוב לציין כי גם בקרב נשים העובדות בשכר, הערך הכספי של עבודת הבית נע בין 4,600 שקלים בחודש ל-7,700 שקלים בחודש. לשם השוואה, טווח זה בקרב גברים העובדים בשכר נע בין 2,770 שקלים בחודש ל-4,400 שקלים בחודש.

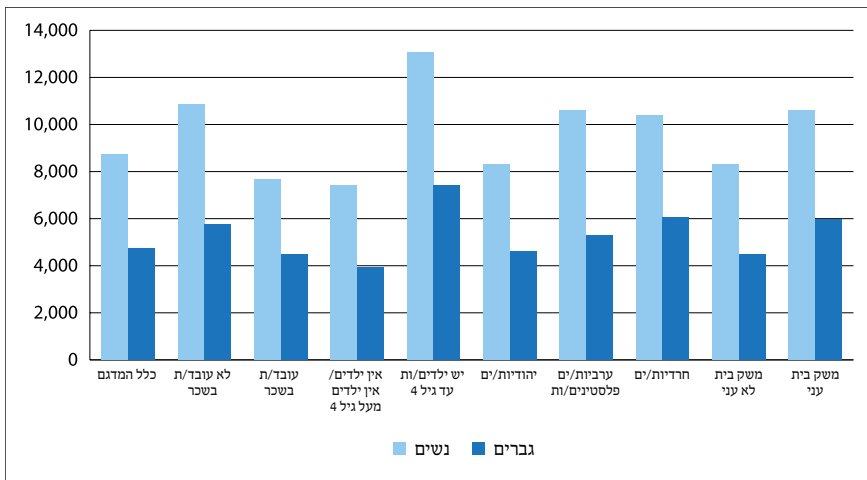
תרשימים 1.א-1.1 מצביעים אפוא על הצטלבות הפער המגדרי עם קבוצות ששיעור העבודה בשכר אצלן נמוך יותר. חרדיות, ערביות, נשים במשקי בית עניים - קבוצות שנתפסות בחברה כלא יצרניות - "מפצות" על שיעורי התעסוקה בשכר הנמוכים יחסית ומבצעות עבודה שקופה רבה יותר, שהיא בעלת ערך משפחתי וחברתי ניכר.

תרשים 1. אומדני הערך הכספי הממוצע בחודש (בשקלים) ובשנה (במיליארדי שקלים) של עבודה שלא בשכר, על פי שכר מינימום ושכר עבודה דומה, לפי מגדר ומיקומים חברתיים

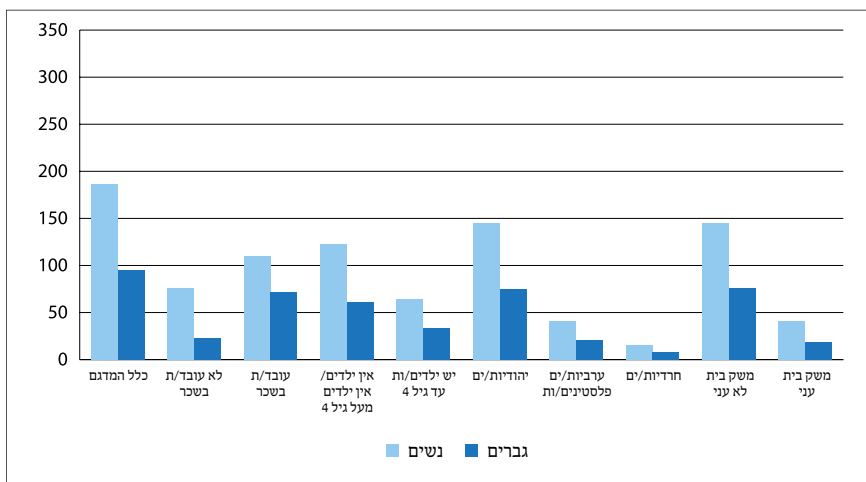
1.א. אומדן לפי שכר מינימום (ממוצע חודשי בשקלים)

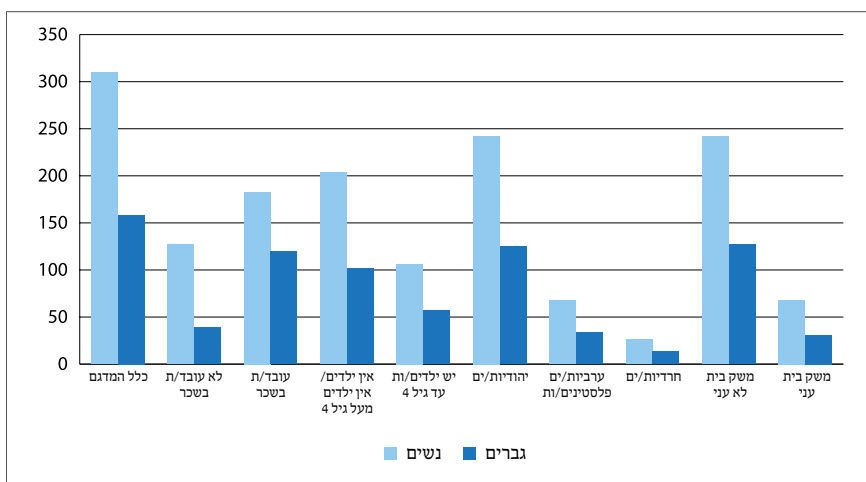
1.ב. אומדן לפי שכר עבודה דומה (ממוצע חודשי בשקלים)

1.ג. אומדן לפי שכר מינימום (ערך שנתי במיליארדי שקלים)

1.ד. אומדן לפי שכר לעבודה דומה (ערך שנתי במיליארדי שקלים)

טבלה 4. אומדן הערך הכולל של פערי התגמול על עבודה
בין נשים עובדות בשכר לגברים עובדים בשכר*

נשים	גברים	סך הפער בשקלים לחודש: נשים לעומת גברים
8,011.00	11,950.30	-3,939.30
6,977.90	3,780.10	3,197.80
14,988.90	15,730.40	7,137.1**

* ערך העבודה השקופה חושב כממוצע בין רף עליון לרף תחתון; ממוצעי השכר כוללים הבדלים במספר שעות העבודה בשכר, שהוא גבוה יותר אצל גברים.
** לפי חישוב כל אחד מהפערים בערך מוחלט וסיכומם.

כיצד היה נראה הפער המגדרי בשכר החודשי, אם היה כולל את עבודות הבית והטיפול במרחב הביתי? חישוב הערך הכספי של העבודה בשכר ושלא בשכר, והפערים המגדריים הכוללים הנגזרים משילוב שני המרכיבים האלה, מוצגים בטבלה 4. כפי שאפשר לראות, בשנת 2018 היה שכרן של נשים בשוק העבודה נמוך בכשליש משכרם של גברים. מדובר בשכר ברוטו לחודש, שאינו מתחשב בשעות העבודה. מחקרים קודמים הראו שהתחשבות במספר שעות העבודה וכן במאפיינים השונים של נשים וגברים (השכלה, גיל ועוד) מצמצמת פער זה לכ-20% (אנדבלד וגוטליב, 2013). כאשר מתייחסים גם לערך העבודה השקופה במשק הבית, מתברר כי נשים עובדות ב"שכר" שלא משולם להן לחודש בערך הגבוה בכ-85% מזה של הגברים (כ-7,000 שקלים לעומת כ-3,800 שקלים בחודש, בהתאמה - דהיינו פער של כ-3,200 שקלים בחודש). יוצא מכך כי הפער הוא כפול, הן בעבודה בשכר הן בעבודה שלא בשכר - בסימנים מנוגדים (במקרה של עבודה שלא בשכר, ערך העבודה הגבוה יותר של נשים הוא למעשה ההפסד שלהן). משום כך יש לסכום את הערכים בערך מוחלט כדי לחשב את סך כל הפער, או את ה"הפסד" של נשים. במצב זה הפער הנאמד (או ההפסד של הנשים) עומד על יותר מ-7,000 שקלים בחודש, שהם כ-55% מסך ערך העבודה הממוצע (בשכר ושלא בשכר) של גברים. מאחר שהפער המגדרי מעבודה בשכר מוסבר לפחות במחציתו בהבדלי מספר שעות העבודה בין נשים לגברים (אנדבלד וגוטליב, 2013), אזי הפער המגדרי מצטמצם לכ-5,000 שקלים בחודש. המשמעות היא שגברים מתוגמלים בסך הכול פי 1.5 יותר מנשים.

עבודה שקופה במרחב הביתי ותרומתה הכספית לחברה ברמת המקרו

בטבלה 5 מוצגת תמונת המקרו של הכימות הכספי של העבודה השקופה במשק הבית. הערכים המוצגים הם במונחי תוצר, דהיינו ערך העבודה השקופה הנעשית במשק הבית בקרב קבוצות חברתיות ומגדריות שונות כחלק מהתמ"ג הכולל של מדינת ישראל בשנת 2018. הנתון מבטא את גודל התרומה של העבודה השקופה שמבצעת כל קבוצה, במונחי שיעור מהתמ"ג. לפי הרף התחתון ערך העבודה השקופה של גברים מגיע לכ- 7% מהתוצר, וערך העבודה של נשים הוא כפול - כ- 14%. המשמעות היא שאפילו בחישוב שמרני מאוד של הערך הכספי של עבודות הבית והטיפול במרחב הביתי, כזה המתבסס על שכר המינימום, התוצר במדינת ישראל היה גדל בכחמישית (21%) מערכו לו הובאה בחשבון העבודה שנעשית שלא בשכר בקרב משקי הבית, נשים וגברים כאחד. על פי החישוב המתבסס על רף השכר העליון, שיעור זה מגיע ליותר משליש מהתוצר. ההערכה על פי הרף העליון בישראל דומה יותר להערכת ה-OECD (Miranda, 2011), שבמחקר שכלל 26 מדינות הראתה כי ערכה של העבודה שלא בשכר מגיע לשליש עד מחצית מהתוצר. התוצר ה"מותאם" היה עשוי אפוא להיות גבוה בכחמישית עד שלישי מערכו כפי שהוא נמדד היום, לו היה מביא בחשבון עבודה זו.

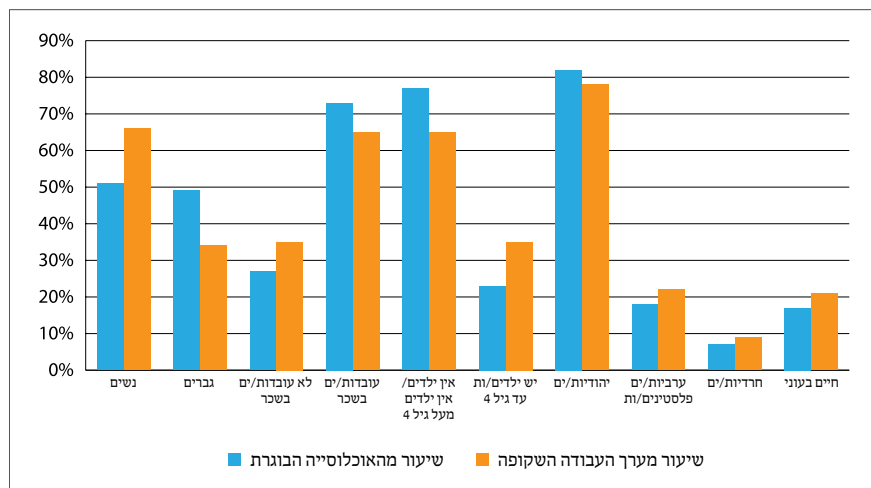
חשיבות רבה יש גם לפערים בין קבוצות המגדר וקבוצות האוכלוסייה כפי שמראה הלוח. נתייחס בשלב זה לערכים לפי הרף התחתון בלבד, אם כי המגמות דומות גם לפי הרף העליון. כמוכן, במקרה זה התוצאה של תרומת הקבוצה לעבודה בשכר תלויה גם בחלקה באוכלוסייה. כמו כן, בין קבוצות האוכלוסייה המוצגות בטבלה עשויה להיות חפיפה (לדוגמה, חפיפה בין לא עובדים/ות בשכר ובין משקי בית עניים). כך, משפחות שעובדות בשכר, אף שתרומתן ברמת המיקרו צנועה (ברמת משק הבית מספר שעות העבודה השקופה שלהן קטן מזה של משפחות שאינן עובדות בשכר), תורמות כ- 60% מסך העבודה השקופה הנעשית במשק (זהו שיעור נמוך יותר מחלקן באוכלוסייה, העומד על כ- 80%); ואילו משפחות שאינן עובדות בשכר תורמות את החלק המשלים, כ- 40%, שהם יותר מפי שניים מחלקן באוכלוסייה.

באופן דומה, אפשר לראות שתרומתן של הקבוצות שאינן עובדות בשכר לסך העבודה שלא בשכר הנעשית במשק גבוהה הרבה יותר ממשקלן באוכלוסייה. הבדלים אלו מומחשים לגבי הקבוצות השונות בתרשים 2. שיעור הנשים באוכלוסייה, למשל, מגיע לכמחצית מסך האוכלוסייה, אך חלקן בעבודה השקופה הוא 66% - כשני שלישים. גם חלקם של ערבים וערביות בעבודה השקופה גבוה בכ- 4 נקודות האחוז מחלקם באוכלוסייה (22% לעומת 18% בהתאמה).

טבלה 5. התרומה של עבודה שקופה במשק הבית לתמ"ג לפי מגדר ומיקומים חברתיים

התרומה לתמ"ג לפי שכר מינימום (רף תחתון)		התרומה לתמ"ג לפי שכר עבודה דומה (רף עליון)		
גברים	נשים	גברים	נשים	
7.3%	14.3%	12.2%	23.8%	כלל המדגם
1.8%	5.9%	3.0%	9.8%	לא עובד/ת בשכר
5.5%	8.4%	9.2%	14.1%	עובד/ת בשכר
4.7%	9.4%	7.8%	15.7%	אין ילדים/אין ילדים מעל גיל 4
2.6%	4.9%	4.4%	8.2%	יש ילדים/ות עד 4
5.7%	11.2%	9.6%	18.6%	יהודים/ות
1.6%	3.1%	2.6%	5.2%	ערבים/ות פלסטינים/ות
0.6%	1.2%	1.1%	2.0%	חרדים/ות
5.9%	11.2%	9.8%	18.6%	משק בית לא עני
1.4%	3.1%	2.4%	5.2%	משק בית עני

תרשים 2. החלק באוכלוסייה הבוגרת בהשוואה לחלק בערך העבודה השקופה לפי מגדר ומיקומים חברתיים, 2018*

* ערך העבודה השקופה חושב לצורך התרשים כממוצע בין רף עליון לרף תחתון

סיכום ומסקנות

הקפיטליזם הניאו-ליברלי, כמו הקפיטליזם התעשייתי והקפיטליזם המדינתי שקדמו לו, אמנם נשען על עבודות הבית והטיפול אך מדיר אותן ממערכת הייצור הכלכלית, הנהנה מהן בלי לשלם בעבורן, ובכך הוא מנצל ומכפיף אותן למערכת הייצור הכלכלית (פרייזר, 2018). לאור זאת, מטרת המחקר הייתה לאמוד את הערך הכספי של עבודות הבית והטיפול המבוצעות ללא שכר במרחב הביתי מתוך התייחסות לפער מגדרי ולהצטלבותיו עם מיקומים חברתיים בולטים בישראל, בהמשך למחקר שעסק בעקרות הבית בישראל (אנדבלד והלר, 2017). נוסף על כך בחנו את הפער המגדרי ה"אמיתי" בתגמול על עבודה (בשכר ושלא בשכר), ואת תרומתה של עבודה שקופה לתמ"ג של ישראל. לשם כך ערכנו סימולציה שסיפקה אומדנים מהימנים של היקף העבודה שלא בשכר ושל ערכה הכספי, בהתבסס על סקר ייעודי שנעשה ב-2018 בקרב האוכלוסייה העובדת בשכר בישראל ועל סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס מ-2018.

מצאנו כי מספר השעות המושקעות בעבודה שלא בשכר אצל נשים גבוה פי שניים בקירוב מזה שאצל גברים, וכי בממוצע נשים משקיעות בעבודה זו קרוב ל-2.5 שעות ביממה יותר מאשר גברים – ממצא הדומה לזה שנמצא ב-OECD (Miranda, 2011). הראינו גם שהערך הכספי של העבודות השקופות במשק הבית נע בין כ-4,000 שקלים לחודש בממוצע לכלל האוכלוסייה כאשר ערך השעה מחושב לפי שכר מינימום, לכ-6,800 שקלים לחודש בממוצע כאשר הוא מחושב לפי השכר המקובל לשעה אצל נותנות ונותני שירותים לעזרה במשק הבית ולטיפול בילדים. בהשוואה מגדרית, על פי ערך השכר הנמוך, הערך הכספי הממוצע של עבודתן השקופה של נשים הוא כ-5,200 שקלים בחודש, ואילו הערך המקביל אצל גברים הוא כ-2,800 שקלים. פערים מגדריים נמצאו בכל הקבוצות החברתיות שנבחנו, אך הם גבוהים במיוחד בקרב משקי בית החיים בעוני, בקרב ערבים ובקרב משקי בית עם פעוטות. בהמשך למחקרים קודמים (Jacobs & Gerson, 2004), עולה כי גברים מקדישים בממוצע זמן רב יותר לעבודה בשכר, ואילו נשים מקדישות זמן רב יותר לעבודה שאינה בשכר במשק הבית, אך עומס העבודה הכללי דומה. עם זאת, כל אחת מהעבודות הללו נושאת משמעות חברתית וכספית שונה – הזדמנויות קידום, אופק כלכלי, תגמול כלכלי ועוד. להפחתת ערך זו של עבודת נשים יש השלכות חשובות על אי-השוויון המגדרי. עוד מצאנו כי אף שפערי השכר בשוק העבודה בין נשים לגברים מגיעים לכ-33% כאשר לא מתחשבים בשעות העבודה השקופה, כאשר כן מביאים בחשבון את העבודה השקופה הנעשית במשק הבית גדל הפער הזה פי 1.5. חישוב פערי השכר המגדריים הנהוג כיום, המתבסס על זיהוי בין המושג "עבודה" למושג "יצרני" מכיוון שהוא נשען על ההבחנה ההיררכית בין המרחב הפרטי לציבורי, מחמיץ למעשה חלק מאי-השוויון המגדרי בשכר ואת תרומתן של נשים לכלכלת משק הבית.

לבסוף, מצאנו שהתרומה לתוצר המקומי הגולמי, אילו נכללו במסגרתו שעות העבודה הביתית השקופה, הייתה מגיעה לשיעור של כחמישית עד כשליש מהתוצר, שיעור דומה לזה שנמצא במדינות אחרות (Miranda, 2011). נשים וקבוצות מוחלשות אחרות לתמ"ג המותאם חלק גדול יותר מחלקן באוכלוסייה, ובכך הן בעצם מאפשרות את הנעת המשק כפי שהיא משתקפת בשוק העבודה, בלי שיקבלו על כך תמורה כספית. התוספת לתמ"ג

כתוצאה מהכללתה של עבודה שקופה חשובה מבחינה כלכלית וחברתית גם יחד, שכן היא מנכיחה את תרומתן הגדולה של נשים וקבוצות מוחלשות נוספות לפעילות הכלכלית כפי שהיא משתקפת במדד העיקרי הרווח כיום. החשיבות של אומדן התרומה לתוצר המקומי הגולמי מקבלת משנה תוקף על רקע הביקורת לאחר המשבר הכלכלי של 2008 שהטילה ספק באמינותו של התמ"ג כמדד של החוסן הכלכלי בחברה, כפי שהשתקף בדוח המפורסם של ג'וזף שטיגליץ, אמרטיה סן וז'אן-פול פיטוסי (Stiglitz et al., 2009). לאור זאת, ממשלות בעולם המערבי בחנו מחדש דרכים למדוד את החוסן הכלכלי של מדינות. כותבי הדוח, שהמליצו להשתמש במדד רחב יותר לאיכות החיים, כללו בו – מלבד תחומי הבריאות, החינוך והסביבה – גם את תחום ה"פעילות האישית", לרבות עבודה (personal activities "including work"). מסקנות הדוח אמנם לא הגיעו עדיין לכדי יישום, אבל מאז כתיבתו נעשית עבודת פיתוח של ה-OECD והמדינות השותפות בו, ומופצים מסמכים הכוללים מסקנות והמלצות מתוך כוונה להשלים את התחומים והאינדיקטורים הנדרשים כך שיהיה אפשר לעגן תפיסה זו במדיניות של המדינות החברות בארגון (Stiglitz et al., 2018). כאשר תגובש מדיניות חברתית אוניברסלית (למשל הכנסה בסיסית אוניברסלית), חשוב להבטיח כי זו לא תשמר את תלותן של נשים בבני זוג או בגברים אחרים (בנימין, 2019).

במחקר זה התבססנו על מדידת עבודה שקופה במונחים של זמן – שעות המוקדשות לעבודה שקופה בכל יום. מדידה זו מראה כי אנשים, בעיקר נשים, עובדים שעות רבות, ולכן עשויות להיות השלכות על תחומי החיים האחרים כמו רווחה אישית ובריאות. עם זאת, בהקשר העכשווי עבודה שקופה במרחב הביתי היא מורכבת וכוללת מטלות והיבטים שאינם ניתנים לכימות במונחים של זמן. דוגמה לכך היא עבודה מנטלית (mental labour), הכרוכה בניהול, תיאום ותכנון של המשימות הביתיות היומיומיות ומשקפת את הדאגות של הורים בנוגע ליכולתם לעמוד במטלות אלו באופן מספק; עבודה זו פועלת באופן ממוגדר, ומפחיתה את הרווחה האישית במיוחד בקרב אימהות (Offer, 2020).

גנסי פרייזר (2018) טוענת כי בהיעדר תגמול (כספי או אחר) על עבודות שקופות במרחב הביתי (מה שהיא מכנה שעתוק חברתי), הקפיטליזם הניאו-ליברלי של ימינו מאיים על היכולת של משפחות ופרטים לשאת בנטל העבודה הזאת. מתוך כך הוא מסכן את היחסים החברתיים שבזכותם מתקיימת הכלכלה הקפיטליסטית והחברה בכלל. מחקר זה מראה כיצד העיוורון המגדרי של המדדים הקיימים מסתיר את ערכה הכספי של עבודה שאינה מוכרת כעבודה, ואת תרומתה לרווחה הכלכלית של החברה. יתרה מזו, הוא מסתיר את תרומתן החברתית-כלכלית של נשים בכלל ושל נשים מקבוצות מוחלשות בפרט, שלעיתים מוגדרות גם כ"לא יצרניות" על פי ההיגיון הקפיטליסטי, אף שהן מבצעות עבודה שקופה בשיעורים גבוהים יותר. פעולתן של מנגנוני השקיפות בקפיטליזם העכשווי מושגתת אפוא על החיבור בין אידיאולוגיות הגמוניות בנוגע למגדר, אתניות ומעמד ובין ההבניה החברתית של המושגים עבודה, יצרנות ותרומה לחברה.

מגפת הקורונה שהתפרצה בתחילת 2020 הגבירה את אי-הוודאות בעולם, ובתוך כך גם את אי-היציבות התעסוקתית. בה בעת היא העמידה במרכז הדיון הציבורי את עבודת הטיפול, זו הנעשית במרחב הפרטי והציבורי כאחד, ואת חשיבותה החברתית המכרעת (Scheele, 2020). ימים יגידו אם, ועד כמה, כיצד והיכן, תתמסד ההכרה הציבורית בעבודות הבית והטיפול – במדיניות, במדידה ובתפיסה החברתית – ותגבר נראותן של עבודות הבית והטיפול, המהוות את תשתית החיים החברתיים.

מקורות

- אנדבלד, מירי, ודניאל גוטליב. (2013). מעמדן הכלכלי חברתי של נשים בישראל, 1997-2011 (פרסום מס' 113). מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.
- אנדבלד, מירי, ואורן הלר. (2017). הערך הכספי של עבודת עקרת הבית (פרסום מס' 126). מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.
- בנימין, אורלי. (2019). חשיבותו של מוסד המשפחה השמרני לפרויקט הניאו-ליברלי. הזמן הזה.
- בריר-גארב, רונה. (2020). עבודות שקופות. מפתח, 15, 79-100.
- ברקוביץ, ניצה. (1996). על "עקרת הבית והחשבוונאות הלאומית". תיאוריה וביקורת, 9 (חורף), 189-195.
- ברקוביץ, ניצה. (1999). אשת חיל מי ימצא? נשים ואזרחות בישראל. סוציולוגיה ישראלית, 1(1), 277-317.
- הרצוג, חנה. (1995). "עיוורון מינים?" נשים בחברה ובעבודה. בתוך אלקנה מרגלית (עורך), יזמה לצדק חברתי: ישראל אל שנות ה-2000 (עמ' 67-82). יד יערי.
- חסון, יעל. (2022). עדיין שקופות: מגמות והתפתחויות בהערכת תרומתן של עבודות ללא שכר לכלכלה. סוציולוגיה ישראלית, כג(2), 33-52.
- חסידה, יהודית. (2022). גוונים של "עבודה שקופה": תפיסות של עבודות הבית בקרב נשים חרדיות מפרנסות יחידות. סוציולוגיה ישראלית, כג(2), 184-202.
- כרכבי סבאח, מהא. (2017). נישואין הומוגמיים בהשכלה בקרב האוכלוסייה הערבית-פלסטינית בישראל. סוציולוגיה ישראלית, יט(1), 92-119.
- פוגל-ביז'אווי, סילביה. (2020). האישי, הלאומי, הגלובלי: מבט עכשווי על משפחות בישראל. מאזני משפט, יג, 1-27.
- פולברה, ננסי. (1996). עקרת הבית והחשבוונאות הלאומית (בתרגום איה ברור). תיאוריה וביקורת, 9 (חורף), 175-188.
- פרייזר, ננסי. (2018). כיצד אפשר לשבור את הברית הסמויה בין הפמיניזם לקפיטליזם הפיננסי. הזמן הזה. (במקור פורסם ב-2009)
- פרנקל, מיכל. (2011). מדיניות שילוב עבודה-משפחה: ממצאים מארגונים בינלאומיים, מדינות ומעסיקים - סקירת ספרות. משרד התמ"ת.
- צמרת, הגר, חנה הרצוג, נעמי חזן, יוליה בסין, רונה בריר-גארב והדס בן אליהו. (2020). מדד המגדר: אישויון מגדרי בישראל. מרכז שוות, מכון ון ליר ומרכז יודעת.
- קפלן, עמית, טלי פפרמן, שמרית סלונים, הדס בן אליהו, חנה הרצוג, נעמי חזן, רונה בריר גארב וגל ליפשיץ. (2020). להפוך עבודות שקופות לנראות: חסמים להשתלבות נשים בשוק העבודה בישראל (דוח מסכם). מכון ון ליר, מרכז שוות והמכללה האקדמית תל אביב-יפו.
- שטייר, חיה. (2010). סוף עידן המפרנס היחיד: משפחות עם שני מפרנסים בישראל. ורדה מילבאואר וליאת קוליק (עורכות), משפחות עובדות: הורים בשוק העבודה הפורמלי בישראל - היבטים כלכליים, חברתיים ומשפטיים (עמ' 17-45). פלס.

- שטייר, חיה. (2022). אי־שוויון בתוך המשפחה בעבודה בשכר ועבודה שאינה בשכר של בני זוג: האם מדיניות משפחתית משפיעה? סוציולוגיה ישראלית, כג(2), 76–98.
- שטייר, חיה, ואפרת הרצברג. (2013). נשים בשוק העבודה: השפעת ההשכלה על דפוסי התעסוקה ועל השכר. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- Bianchi, Suzanne M., Liana C. Sayer, Melissa A. Milkie, & John P. Robinson. (2012). Housework: Who did, does or will do it and how much does it matter? *Social Forces*, 91(1), 55–63.
- Dalla Costa, Mariarosa, & Selma James. (1975). *The power of women and the subversion of the community*. Falling Wall Press.
- Federici, Silvia. (2019). Social reproduction theory. *Radical Philosophy*, 2(4), 55–57.
- Geist, Claudia, & Leah Ruppanner. (2018). Mission impossible? New housework theories for changing families. *Journal of Family Theory & Review*, 10 (1), 242–262.
- Hashiloni-Dolev, Yael. (2018). The effect of Jewish-Israeli family ideology on policy regarding reproductive technologies. In Haggai Boas, Yael Hashiloni-Dolev, Nadav Davidovitch, Dani Filc, & Shai J. Lavi (Eds.), *Bioethics and biopolitics in Israel: Socio-Legal, political, and empirical analysis* (pp. 119–138). Cambridge University Press.
- Hatton, Erin. (2017). Mechanisms of invisibility: Rethinking the concept of invisible work. *Work, Employment and Society*, 31(2), 336–351.
- Heising, Jan Paul. (2011). Who does more housework: rich or poor? A comparison of 33 countries. *American Sociological Review*, 76(1), 74–99.
- Hobson, Barbara. (1990). No exit, no voice: Women's economic dependency and the welfare state. *Acta sociologica*, 33(3), 235–250.
- Hochschild, Arlie, & Machung, Anne. (2012). *The second shift: Working families and the revolution at home*. Penguin.
- Jacobs, Jerry A., & Kathleen Gerson. (2004). *The time divide: Work, family, and gender inequality*. Harvard University Press.
- Kaplan, Amit, Maha Sabbah-Karkabi, & Hanna Herzog. (2020). "When I iron my son's shirt, I feel my maternal role": Making women's invisible work visible. *Journal of Family Issues*, 41(9), 1525–1545.
- Kaplan-Daniels, Arlene. (1987). Invisible work. *Social Problems*, 34(5), 403–415.
- Lavee, Einat. (2016). The neoliberal mom: How a discursive coalition shapes low-income mothers' labor market participation. *Community, Work & Family*, 19(4), 501–518.
- Lavee, Yoav, & Ruth Katz. (2002). Division of labor, perceived fairness, and marital quality: The effect of gender ideology. *Journal of Marriage and Family*, 64(1), 27–39.
- Lavie, Noa, Amit Kaplan, & Noy Tal. (2021). The Y generation myth: Young Israelis' perceptions of gender and family life. *Journal of Youth Studies*, 25(3), 380–399.

- Lewin-Epstein, Noan, Haya Stier, & Michael Braun. (2006). The division of household labor in Germany and Israel. *Journal of marriage and family*, 68(5), 1147–1164.
- Macdonald, Lindsey. (2018). We are all housewives: Universal basic income as wages for housework. *Lateral*, 7(2).
- Mandel, Hadas, & Debora P. Birgier. (2016). The gender revolution in Israel: Progress and stagnation. In Nabil Khattab, Sami Miaary, & Haya Stier (Eds.), *Socioeconomic inequality in Israel: A theoretical and empirical analysis* (pp. 153–184). Palgrave Macmillan.
- Miranda, Veerle. (2011). *Cooking, caring and volunteering: Unpaid work around the world* (OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 116). OECD Publishing.
- OECD. (2020a). Part-Time employment rate.
- OECD. (2020b). OECD family Database.
- Offer, Shira. (2014). The costs of thinking about work and family: Mental labor, work–family spillover, and gender inequality among parents in dual-earner families. *Sociological Forum*, 29(4), 916–936.
- Saunders, Caroline, & Paul Dalziel. (2017). Twenty-Five years of counting for nothing: Waring's critique of national accounts. *Feminist Economics*, 23(2), 200–218.
- Scheele, Carlien. (2020). *Gender inequalities in care and consequences on the labour market*. Council of the European Union.
- Stiglitz, Joseph E., Jean-Paul Fitoussi, & Martine Durand. (2018). *Beyond GDP: Measuring what counts for economic and social performance*. OECD Publishing.
- Stiglitz, Joseph E., Aamartya Sen, & Jean-Paul Fitoussi. (2009). *Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress*.
- Sullivan, Oriel, Jonathan Gershuny, & John P. Robinson (2018). Stalled or uneven gender revolution? A long-term processual framework for understanding why change is slow. *Journal of Family Theory & Review*, 10(1), 263–279.
- Swidler, Eva. (2018). Invisible exploitation: how capital extracts value beyond wage labor. *Monthly Review*, 69(10), 29–36.
- UNECE. (2017). *Guide on valuing unpaid household service work*. United Nations.
- Waring, Marilyn. (1988). *If women counted: A new feminist economics*. Harper & Row.
- Williams, Joan C. (2000). *Unbending gender: Why family and work conflict and what to do about it*. Oxford University Press.
- Williams, Joan C., Su Li, Roberta Rincon, & Peter Finn. (2016). *Climate control: Gender and racial bias in engineering?* Center for WorkLife Law and Society of Women Engineers, UC Hastings College of the Law.